

ارزیابی و تحلیل فضاهای عمومی شهری با استفاده از مدل تاپسیس (مطالعه موردی: شهر تبریز)

محمد رضا پورمحمدی: استاد جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه تبریز، تبریز، ایران
روشن کوشانه: کارشناس ارشد جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه تبریز، تبریز، ایران*

دریافت: ۱۳۹۱/۷/۲۵ - پذیرش: ۱۳۹۱/۱۲/۲۲، صص ۵۲-۳۷

چکیده

فضاهای عمومی شهری یکی از مهم‌ترین گونه‌های فضاهای شهری محسوب می‌شود. فضاهای عمومی فضاهایی هستند که عموم شهروندان از هر قشر، سن، نژاد و صنفی بدون هیچ گونه محدودیتی حق استفاده از آن را دارا هستند. هدف از بررسی و مطالعه فضاهای عمومی شهری (نمونه موردی شهر تبریز) بطور کلی، می‌توان ارزیابی وضعیت کمی فضاهای عمومی در سطح شهر تبریز، تجزیه و تحلیل پراکنش و نحوه استقرار فضاهای عمومی در شهر تبریز را بیان کرد. در پژوهش حاضر سعی بر آن شده است که کمیت این فضاها که شامل مساحت و سرانه کاربری‌های عمومی در شهر تبریز و سطح توسعه یافتگی آن‌ها بر اساس شاخص‌های انتخاب شده، بررسی شود. روش تحقیق در این پژوهش توصیفی-تحلیلی است. جامعه آماری پژوهش شهر تبریز است. و مناطق نه گانه شهری که تقسیم بندی آن بر اساس طرح جامع شهر تبریز است، انتخاب شده است. دوره زمانی پژوهش براساس اطلاعات سال ۱۳۸۵ بوده، داده‌های کمی مورد نظر در تحقیق بر اساس اطلاعات آخرین طرح جامع جدید (۱۳۹۱) است. ارزیابی فضاهای عمومی شهر تبریز به وسیله ۱۱ شاخص اصلی و ۷۵ زیرشاخص آن‌ها انجام شده است. تجزیه و تحلیل یافته‌های پژوهش با استفاده از روش تاپسیس و نرم افزار SPSS و GIS انجام شده است. بر این اساس هر یک از مناطق نه گانه شهر تبریز از نظر شاخص‌های مورد نظر رتبه‌بندی و سطح‌بندی شده‌اند که نتایج در جداول و نقشه‌ها ارائه شده است همچنین سطح و سرانه وضع موجود هر یک از کاربری‌های عمومی با سرانه و سطح استاندارد مقایسه و در جداول مجزا محاسبه گردیده است.

واژه‌های کلیدی: فضاهای عمومی شهری، مساحت و سرانه، سطح توسعه یافتگی، شهر تبریز، تاپسیس

۱- مقدمه

۱-۱- طرح مسأله

محیط‌های شهری علاوه بر اسکان متمرکز جمعیت و فعالیت‌های اقتصادی شکل دهنده روابط اجتماعی و فرهنگی بشر نیز هستند. به همین خاطر شهر علاوه بر فضاهای سکونتی و کار نیازمند مکان‌هایی برای رفع نیازهای اجتماعی و فرهنگی نیز هستند. کالبد فیزیکی شهر نیز بر این اساس بایستی متناسب با این نیازها تا امکان یک زندگی اجتماعی مطلوب فراهم آید. نیاز انسان به روابط اجتماعی او را نیازمند فضاهایی برای تبادل افکار و اندیشه‌ها نموده است و فضاهای عمومی شهری مکان‌هایی هستند که به ایجاد روابط اجتماعی منجر می‌شود. بنابراین، کمیت و کیفیت بناها و فضاهای عمومی شهر که گاه از آنها با عنوان ساختمان‌های مدنی یا شهری یاد می‌شود. یکی از مهمترین شاخص‌های ارزیابی توانایی شهر در پاسخگویی به نیازهای اجتماعی شهروندان به شمار می‌رود. از دیدگاه نوربرگ شولتز معمار اندیشمند نروژی بناها و فضاهای عمومی به عنوان یک دیدار کده عمومی به تجلی ارزش‌های مشترک شهروندان می‌پردازند و مکانی برای وقوع فعالیت‌های مورد رضایت عموم فراهم می‌کنند. علاوه بر نیازهای فردی انسان در زندگی خود نیازمند فضایی است که در آن خود را با دیگران ببیند و اجتماعی بودن خویش را به نمایش بگذارد و از آن بهره‌برد. بر این اساس است که انسان‌های یک جانشین و سازمان یافته در طول تاریخ همواره به فضایی همگانی نیاز داشته‌اند تا در آن خواسته‌های اجتماعی خود را عنوان کنند و اندیشه‌ها، هنرها و فرهنگ خود را در جمع بیازمایند و به داد و

سند فرآورده‌های خود و دیگران پردازند. از این رو می‌توان گفت سنت گردهم آبی در مجتمع‌های زیستی به تاریخ و شکل‌گیری نخستین مجتمع‌های زیستی انسانی باز می‌گردد و از گذشته‌های دور تا به امروز در شهرها همواره فضاهایی برای اجتماع مردم و گفتگو در زمینه مسائل شهر وجود داشته است. شاید زیارتگاه‌ها و معابد جزو اولین فضاهایی عمومی باشند که جهت برگزاری آئین‌ها و تشریفات مذهبی و آموزش عمومی ساخته شدند و با توسعه شهرها و گسترده‌تر شدن نیازهای شهروندان احساس نیاز به فضاهای عمومی نیز بیشتر گردید (عظیمی، ۱۳۸۹: ۱). مطالعه و ارزیابی فضاهای عمومی شهر به عنوان یک ضرورت اساسی در برنامه‌ریزی‌های مدیریت و توسعه شهری مطرح است و حکایت از باز تولید این فضاها در تقویت وجه فرهنگی، اجتماعی و کالبدی شهر را دارد. در گذشته و از اوایل رشد و توسعه شهرنشینی (دوره مادها و به بعد) همه فعالیت‌های انسان‌ها در وسط شهر در یک میدان انجام می‌شد و تمرکز همه فعالیت‌ها در این میدان شهری بود. با گذشت زمان و با وجود آمدن فضاهای خصوصی و مسکن در ابعاد مختلف اهمیت فضاهای عمومی کم رنگ‌تر و از کمیت و کیفیت آن‌ها کاسته شده است. شهر تبریز نیز از این قضیه مستثنی نیست و با کمبود این فضاها شهروندان روز به روز دارای مشکلات بیشتر با توجه به فعالیت‌هایشان در سطح می‌شوند. بررسی این فضاها از دو منظر مورد توجه و بحث می‌باشد که در جامعه شهری بعنوان مشکل مطرح می‌گردند: الف) سطوح اختصاص یافته به فضاهای عمومی که از نظر اینکه چه مقدار از کل فضای معین به کاربری‌های عمومی اختصاص یافته مورد بررسی قرار می‌گیرد.

شهروندان می‌باشد. فضاهای عمومی در مقولاتی نظیر ایجاد و تقویت غرور شهری، افزایش گردشگری و سرمایه‌گذاری اقتصادی و کمک در افزایش گردشگران و سرمایه‌گذاری اقتصادی و کمک در ایجاد سلامتی و بهبود کیفیت زندگی نیز به شهرها سود رسانده‌اند (Rogers, 2003) و نقش عمده‌ای در الگوهای برنامه‌ریزی شهری و اجتماعی کردن محلات دارند. Calthorpe در همین چارچوب در اعتراض به کاهش نقش این فضاها در فرآیندهای برنامه‌ریزی و طراحی شهری معاصر خاطر نشان می‌سازد که کیفیت فضای عمومی در شهرها به طرز محسوسی کاهش یافته است. پارک‌ها، مدارس، کتابخانه‌ها، ادارات پست، تالارهای شهر و مراکز شهری متفرق و پراکنده شده‌اند و فاقد مطلوبیت و ارزش عملکردی لازم هستند و می‌افزاید که کیفیت دنیای ما را این فضاها تعیین کرده و ارزشی که ما برای جامعه خود قائلیم را نشان می‌دهند. در شهرهای با توسعه شتابان علیرغم شباهت در خیابان‌های عمومی شهری و ساختارهای مصنوعی ویژه آنها، فضاهای عمومی با تغییر بنیادی در ساختار فیزیکی خود مواجه‌اند بطوری که معنا و اهمیت این فضاها در اقتضائات رشد سریع آنها گم شده و کمیت و کیفیت فضاهای عمومی رو به زوال گذارده است. می‌توان بر این واقعیت تاکید کرد که رشد سریع شهرها بخصوص در کشورهای در حال توسعه منجر به زوال عملکردی فضاهای عمومی در نیمه دوم قرن بیستم و به خصوص از اواخر دهه ۱۹۸۰ شده است. معترضی به این افول کارکردی فضاهای عمومی اعتقاد دارند که تمامی جنبه‌های برنامه‌ریزی و توسعه شهری بایستی در زمینه تقویت تصور و ادراک و استفاده موثر از فضاهای عمومی برانگیخته شود. از آنجا که این

(ب) توزیع این فضاها در شهر که پراکندگی و فشردگی هر یک از کاربری‌های عمومی در یک فضای معین نسبت به حد استاندارد آن مورد بررسی قرار می‌گیرد.

۱-۲- اهمیت و ضرورت

همانطور که بسیاری از محققین شهری بیان کرده‌اند فضاهای عمومی از عناصر مهم یک شهر هستند که نقاط جذاب و بی‌نظیر آن را تعریف می‌کنند. عده‌ای معتقدند که در سکونتگاه‌های شهری قبل از مدرنیسم فضاهای عمومی مانند میدانی شهری و بازارها، به عنوان عرصه‌ای جهت ارتباطات اجتماعی بوده‌اند و در حقیقت مکان‌هایی متشکل از فعل و انفعالات اجتماعی تعداد زیادی از مردمانی که این تعاملات را امکان‌پذیر می‌ساختند قلمداد می‌شده‌اند (Madanipour, 1992). علاوه بر این فضاهای باز در ایجاد حس اعتماد و اطمینان به مردم کمک کرده و باعث افزایش حس همبستگی و تعلق در مردم می‌شوند. در حقیقت این فضاها فراتر از مکان‌هایی صرفاً برای تفریح هستند. همانطور که Goodman بیان می‌کند این مکان‌ها عناصر حیاتی در محیط ما هستند که در عین حالی که دارای عملکردهای مثبت و ضروری بوده فرصت‌هایی نیز جهت تفریح مردمان فراهم ساخته و از منابع طبیعی حفاظت کرده و بر طیف وسیعی از تصمیمات توسعه اقتصادی اثر می‌گذارند (Goodman, 1968). Rogers معتقد است که امروزه شهرهای بزرگ اغلب توسط فضاهای عمومی وسیع شان شناخته می‌شوند و کیفیت عملکردهای این فضاها یکی از ابزارهای سنجش قدرتمندی شهرها و توانایی آنها در ایجاد تفریح و سرگرمی، زیبایی‌های طبیعی و فضاهای باز برای

الف) ارزیابی وضعیت کمی فضاهای عمومی (سطح و سرانه) در سطح شهر تبریز؛ ب) رتبه بندی و سطح بندی کاربری‌های عمومی در شهر تبریز؛ ج) ارائه راهکارهای لازم بر بهبود وضعیت فضاهای عمومی در شهر تبریز.

۱-۴- پیشینه تحقیق

به دنبال وقوع انقلاب صنعتی و به ویژه از نیمه‌ی دوم قرن نوزدهم میلادی، در فضای عمومی بسیاری از شهرهای بزرگ اروپایی تغییرات عمده‌ای ایجاد شد. نواحی متمایز تجاری توسعه پیدا کردند مرکزیت بازارها و میادین برای حضور و تجمع شهروندان به خیابان‌ها و بلوارها انتقال پیدا کرد. احداث فروشگاه‌های بزرگ، ایستگاه‌های راه آهن، سالن‌های نمایشگاهی، کارخانه‌های بزرگ و ... تحولات فضایی و مکانی شهرها را تشدید کردند. ساماندهی اماکن عمومی همچون منظره‌ای تماشایی امکانی جدید برای نحوه‌ی گذران زمان فراغت و تفریح مردم به شکل پرسه زدن در بلوارها و خیابان‌ها پدید آورد. اما پرسه زدن در فضاهای جدید در شهرها تنها بخشی از پدیده‌های اجتماعی نوظهور در اروپای نیمه‌ی دوم قرن نوزدهم به بعد بود. اعضای طبقات نوبت و نوظهور اجتماعی توانستند ضمن شرکت موثر در حیات اجتماعی معاشرت و مراودت خصوصی خود را در انظار عمومی به نمایش بگذارند و صور اختصاصی معاشرت را به صورت عمومی تبدیل کنند. لیکن خیابان‌ها و بلوارهای نوساز کارکردهای جدیدی نیز یافتند. آنها به مکانی برای قرار ملاقات‌های خیابانی تبدیل شدند و گروه‌ها و دسته‌های مختلف سیاسی برای ابراز وجود پا به خیابان‌ها گذاشتند و سنگرهای

فضاها مکان‌های کانونی فعالیت‌های عمومی و خصوصی تلقی می‌شوند بایستی توجه نمود که نه تنها از نظر کارکردی باید مناسب باشند بلکه لازم است که دارای ویژگی اختصاصی و متمایزی نیز نسبت به سایر فضاهای شهری باشند. در مقیاس واحدهای همسایگی، فضاهای عمومی شهری نبایستی فضاهای مسکونی و نواحی محافظ را که برای جداسازی فعالیت‌ها ایجاد می‌شوند اشغال و تصرف نمایند بلکه می‌باید به عنوان عنصر اصلی و مکمل مورد استفاده قرار گیرند. برای مثال ضروری است پارک‌های همسایگی با در نظر گرفتن دو جنبه مهم استفاده‌های موثر (فعال) و غیرموثر اجتماعی طراحی شوند. این پارک‌ها می‌باید مؤلفه‌های محیطی را با لحاظ کردن زمینه‌های پیش بینی نشده اجتماعی تقویت و منعکس کنند. فرم آنها بایستی جذاب و مرتبط (پیوسته) با فضای پیرامون باشد تا اینکه مکانی صرف برای سکونت و سکون را در ذهن افراد القا کنند. برای مثال پارک‌های عمومی بعنوان ترکیب اصلی محلات پرتراکم، فضاهای قابل زندگی و لذت بخش در این محلات هستند که در عین ارائه تسهیلات شهری به عنوان مکان‌هایی جهت انجام ملاقات‌های محله‌ای، مراکز فعالیت‌های تفریحی، نگهداری کودکان و نقاط گذران اوقات عمومی (نظیر صرف نهار) نیز عمل می‌کنند (Calthorpe, 1993).

۱-۳- اهداف تحقیق

براساس اهمیت و ضرورت بحث فضاهای عمومی شهری، هدف از بررسی و مطالعه فضاهای عمومی شهری (نمونه موردی شهر تبریز) را می‌توان چنین بیان کرد:

تغییرات اساسی یافت. به لحاظ سنتی موازنه خوبی میان توابع شهری به عنوان محل ملاقات، خرید و عبور و مرور وجود داشت که این الگو هنوز هم در چندین شهر حفاظت شده نظیر «ونیز» ادامه دارد (عظیمی، ۱۳۸۹: ۳).

۱-۵- فرضیات تحقیق

الف) بین سطح و سرانه فضاهای عمومی در شهر تبریز و استانداردهای رایج در کشور ارتباط معنی داری وجود دارد.

ب) بین مناطق مختلف شهر، اختلاف معنی داری به لحاظ سطح توسعه یافتگی وجود دارد.

۱-۶- روش تحقیق

با توجه به مولفه‌های مورد بررسی، رویکرد حاکم در تحقیق توصیفی - تحلیلی است. جامعه آماری مناطق شهری تبریز بر اساس تقسیم بندی سازمان مسکن شهرسازی و طرح جامع شهر تبریز و بر مبنای سرشماری نفوس و مسکن سال ۱۳۸۵ جمع آوری گردیده است. روش جمع آوری اطلاعات بر اساس روش کتابخانه ای، اسنادی و میدانی صورت گرفته است. برای محاسبات آماری و تحلیل داده‌های تحقیق از نرم افزارهای Excel و Spss و مدل‌های برنامه ریزی شهری از جمله روش تاپسیس، مدل آنتروپی شانون و برای ترسیم و تهیه نقشه‌ها از سیستم اطلاعات جغرافیایی (GIS) استفاده شده است.

- مدل تاپسیس

یکی از انواع مدل‌های تصمیم گیری بر اساس چندین شاخص که می‌تواند راه گشای بسیاری از مسائل تصمیم گیری برای مدیران و برنامه ریزان باشد مدل تاپسیس است. این مدل برای اولین بار در سال ۱۹۸۱ توسط هوانگ و یون ارائه گردید و کم کم با گذشت

مبارزه را در خیابان‌ها احداث کردند. دولت‌ها نیز برای به نمایش گذاشتن قدرت نظامی خود از خیابان‌ها برای رژه‌ی نظامی استفاده کردند. به موازات گسترش انقلاب صنعتی و فرهنگ مدرنیسم در اروپا و آمریکا در سایر کشورهای جهان از جمله برخی کشورهای آسیایی و جهان سوم نیز تحولاتی به تقلید و اخذ شده از این کشورها اتفاق افتاد. اگرچه الگوی استفاده از فضاهای عمومی در شهرهای مختلف در طول تاریخ متفاوت بوده است اما علیرغم این تفاوتها فضای عمومی به عنوان محل ملاقات و قرار، بازار و محل عبور و مرور عمل نموده است. شهر همواره محل ملاقات و دید و بازدید، تبادل اطلاعات درباره شهر و جامعه و محلی است که در آن وقایع مهمی نظیر تاج‌گذاری، مراسم، فستیوال‌ها و گردهمایی‌ها روی داده است. شهر محل داد و ستد، عبور و مرور و انتقال کالا از محلی به محل دیگر است. در گذشته که بسیاری از رفت و آمدها به صورت پیاده صورت می‌گرفت اغلب توازن زیادی بین کاربری‌های اصلی شهر وجود داشت و عابران می‌توانستند برای ملاقات، تجارت، گفتگو به هر جایی که نیاز داشتند بروند و در همان فاصله از مناظر شهر استفاده کنند. بدین ترتیب کارکردهای شهری هم زمان در همان فضای شهری صورت می‌گرفت. در قرن بیستم به ویژه در کشورهای صنعتی شرایط برای کارکردهای اصلی فضاهای عمومی شهر تغییر یافت. الگوهای جدید عبور و مرور، تجارت و ارتباطات به گونه‌ای درآمد که چگونگی استفاده از شهر را تغییر داد. اختراع دوچرخه و قطارهای برقی در اواخر قرن نوزدهم دامنه وسیعی به حمل و نقل بخشید و زمانی که در آغاز قرن بیستم اولین اتومبیل‌ها ساخته شدند الگوی حمل و نقل

مراکز منطقه نسبت به کل شهر، جمعیت تحت پوشش مراکز منطقه نسبت به کل شهر.

جدول ۱- شاخص‌ها و متغیرهای تحقیق در ارزیابی

فضاهای عمومی شهری

شاخص‌ها	متغیرها (زیرشاخص‌ها)
آموزش عمومی	تعداد جمعیت منطقه - تعداد مراکز کاربری - مساحت موجود مراکز - سرانه کاربری - درصد تعداد مراکز منطقه نسبت به کل شهر - درصد مساحت مراکز منطقه نسبت به کل شهر - جمعیت تحت پوشش مراکز منطقه نسبت به کل شهر
آموزش عالی	
اداری - انتظامی	
ورزشی	
درمانی	
فرهنگی - هنری	
شبکه معابر	
پارک و فضای سبز	
تاسیسات و تجهیزات شهری	
مذهبی	
حمل و نقل و انبارداری	

ماخذ: طرح جامع تبریز، یافته‌های تحقیق

۱-۸- محدوده و قلمرو تحقیق

محدوده مکانی و قلمرو تحقیق مناطق نه گانه طرح جامع شهر تبریز که به عنوان بزرگترین مجتمع زیستی شمال غرب و یکی از کلانشهرهای کشور است که در آخرین سرشماری عمومی نفوس و مسکن در سال ۱۳۸۵، ۱۳۹۸۰۶۰ نفر جمعیت و مساحت آن بر اساس آخرین مصوبه شورای عالی معماری و شهرسازی ایران ۲۳۰۰۰ هکتار بوده است. محدوده زمانی تحقیق بر اساس اطلاعات طرح‌های تفصیلی هر یک از مناطق نه گانه (۱۳۸۳) و طرح جامع شهر تبریز ۱۳۷۴ و ۱۳۹۱ جمع آوری شده است.

زمان اصلاحاتی بر روی آن صورت داده شد و جای خود را به عنوان یکی از بهترین و دقیقترین روش‌های تصمیم‌گیری چند شاخصه در میان مدیران و برنامه‌ریزان باز کرد. پایه‌های نظری این تکنیک بر این رابطه استوار است که ابتدا ایده آل‌های مثبت (بهترین حالت) و ایده آل‌های منفی (بدترین حالت) را برای هر یک از شاخص‌ها به وسیله یک سری تکنیک‌هایی یافته و سپس فاصله هر گزینه از ایده آل‌های مثبت و منفی محاسبه می‌شود. گزینه منتخب گزینه‌ای است که کمترین فاصله را از ایده آل‌های مثبت و بیشترین فاصله را از ایده آل‌های منفی داشته باشد (حکمت‌نیا، حسن- موسوی، میر نجف، ۱۳۹۰: ۳۶۲).

۱-۷- معرفی متغیرها و شاخص‌های تحقیق

با توجه به این که فضاهای عمومی شهری متشکل از کاربری‌های عمومی شهری است بنابراین، در تحقیق حاضر یازده کاربری عمومی که تقسیم‌بندی آن‌ها با توجه به طرح جامع شهر تبریز بوده به عنوان شاخص‌های اصلی تحقیق و هفت زیرشاخص که در جدول مربوطه آمده به عنوان معیارهای سنجش و ارزیابی فضاهای عمومی در شهر تبریز انتخاب و بررسی شده است. شاخص‌های تحقیق عبارت است از: آموزش عمومی، درمانی، پارک و فضای سبز، فرهنگی - هنری، اداری - انتظامی، مذهبی، تاسیسات و تجهیزات شهری، ورزشی، آموزش عالی، حمل و نقل و انبارداری، شبکه معابر. زیرشاخص‌های تحقیق نیز عبارت است از: تعداد جمعیت منطقه، تعداد مراکز کاربری، مساحت موجود مراکز، سرانه کاربری، درصد تعداد مراکز منطقه نسبت به کل شهر، درصد مساحت

۲- مفاهیم و مبانی نظری

۱-۲- فضا و مفهوم فضا

از نظر ارسطو فضا مجموعه‌ای از مکان‌هاست و زمینه‌ای است پویا با اعراض کیفی متفاوت. این اعراض و زمینه فضا را با اصالت عمل تنظیم کرده و اسلوب می‌بخشند (نوربرگ شولتز، ۱۳۵۴: ۸۰). فضا از جمله مفاهیم پیچیده‌ای است که در مورد مفهوم و کارکرد آن توافق کلی وجود ندارد و اغلب با مفاهیمی از جمله مکان و محیط درآمیخته می‌شوند. فضا مقوله‌ای عام و تمام هستی جهان را پر می‌کند (بیکن، ۱۳۷۱: ۲۰۰). در حالی که فضا را گستره‌ای باز و انتزاعی می‌بینیم مکان بخشی از فضا است که به وسیله شخصی یا چیزی اشغال شده است و دارای بار معنایی است (مدنی پور، ۱۳۷۹: ۳۲). ماهیت فضا در تحقیقات اجتماعی هنوز ناشناخته و مبهم مانده است. اگر فضا را مطلق در نظر بگیریم شی فی نفسه‌ای می‌شود که دارای موجودیتی مستقل از ماده است. در این حالت فضا دارای ساختی خواهد بود که می‌توان با استفاده از آن پدیده‌ها را کاوید (هاروی، ۱۳۷۶: ۲۵). فضا در مفهوم موجود خویش به تنهایی هیچ ویژگی خاصی را مطرح نمی‌کند ولی به محض آن که یک گروه انسانی فعالیت را در مکانی مطرح کند معنای نمادین فضا پدیدار می‌شود (حبیبی، ۱۳۷۵: ۱). برخی فضا را تعیین کننده روابط انسانی (جبریون)، برخی فضا را بعد مادی و برخی معتقدند فضا امکانات و محدودیت‌هایی ایجاد می‌کند که مردم بر اساس معیارهای فرهنگی خود آن را انتخاب می‌کنند (تولایی، ۱۳۷۲: ۷). هر گونه ساماندهی انسانی از جمله

ساماندهی مجموعه شهری (متمرکز یا پراکنده) به همزیستی انسانها می‌پردازد و از جمله مسائلی است که مورد مطالعه محققان است (وزین، غلامرضا: ۱۴۷).

۲-۲- فضاهای شهری

فضاهای شهری می‌توان بخشی از فضای باز و عمومی شهری دانست که به نوعی تبلور ماهیت زندگی اجتماعی هستند. بر این اساس فضاهای شهری عرصه تعامل متقابل انسان‌ها هستند که داستان زندگی جمعی در آن‌ها گشوده می‌شود. فضاهای شهری فضایی است که همه مردم می‌توانند در آن حضور یابند و به فعالیت بپردازند. در این فضاها این فرصت فراهم می‌شود که برخی مرزهای اجتماعی شکسته شود و برخوردهای از پیش تعیین نشده به وقوع بپیوندد. فرانسیس تیبالدز (۱۹۹۲) فضای شهری را بخشی از بافت شهری می‌داند که عموم مردم به آن دسترسی فیزیکی و بصری دارند. کر و سایرین (۱۹۹۲) نیز آن را بستر مشترکی برای فعالیت‌های کارکردی و مراسم مردمی می‌دانند. بر این اساس وظایف فضاهای عمومی را می‌توان چنین بیان کرد: ۱) ابزاری در جهت ارتباطات اجتماعی، ۲) مکانی برای رویارویی شهروندی، ۳) مدیریت و هماهنگ‌سازی شهروندی.

۲-۳- محتوا و کارکرد فضاهای شهری

از آن جا که فعالیت‌های روزمره در فضاهای عمومی شکل می‌گیرد انجام برخی از فعالیت‌ها به استفاده از فضاهای شهری بستگی دارد ولی برای بسیاری از افراد اجتماع و بسیاری از فعالیت‌های فردی و اجتماعی کیفیت فضاهای شهری نقش تعیین کننده

است. موج ساخت‌وساز و بازسازی‌های شهر در دهه ۸۰ توجه جغرافیدانان شهری، برنامه‌ریزان و معماران را به نقش محوری فضای عمومی در مناطق شهری جلب کرده است. دلیل دیگر توجه فزاینده به عرصه عمومی ظهور و یا تقلا برای برقراری دموکراسی‌های جدید در اروپای شرقی و دیگر مناطق جهان است. فضاهای شهری ظرف فعالیت‌های شهری و بستری برای کارهای شهروندان به شمار می‌رود و بطور کلی، سه طیف متفاوت فعالیت‌ها را در برمی‌گیرد که عبارت است از: فعالیت‌های با اهمیت که آن فعالیت‌هایی را شامل می‌شود که شهروندان در شهر که بطور روزمره و مستمر انجام می‌دهند و تحت هر شرایطی اتفاق می‌افتند و ارتباط خاصی با ویژگی‌های منحصر به فرد اجتماعی ندارند. فعالیت‌هایی مانند رفتن به محل کار و انجام خرید و انتظار در ایستگاه اتوبوس را در این دسته جای می‌دهند. فعالیت‌های گزینشی و انتخابی آن فعالیت‌هایی که در شرایط مناسب و وضعیت دلخواه افراد ضرورت می‌یابند. قدم زدن در هوای آزاد، توقف در مکان‌های تفریحی، نشستن و استراحت در مکان‌های جذاب و دیدنی از فعالیت‌های انتخابی به شمار می‌آیند. فعالیت‌های اجتماعی دسته سوم فعالیت شهری را فعالیت اجتماعی می‌دانند که براساس ویژگی فضاهای شهری در ابعاد کالبدی یا روانی گستره وسیعی از رفتارهای شهروندی را در برمی‌گیرند. این فعالیت‌ها به دلیل تاثیرپذیری از فعالیت‌های دیگر فعالیت‌های نهایی نیز خوانده می‌شوند. شرایط خاص فضاها در بعد کالبدی از نظر ایستادن، نشستن و بازی کردن این فعالیت‌ها را تحت‌الشعاع قرار می‌دهند. بر

در کاربری یا عدم کاربست فضاهای شهری دارد. بنابراین فضاهای عمومی شهری صحنه‌هایی است که نمایش زندگی شهروندی در معرض دید عموم قرار می‌گیرد و بستر مشترکی برای فعالیت‌های کارکردی و مراسم پیونددهنده افراد اجتماع است. نوع، کیفیت و اجتماع‌پذیری فضاهای شهری می‌تواند در شکل‌گیری تعاملات سازنده اجتماعی و شکل‌دهی مشارکت‌های شهروندی و یا تشکیل و سازماندهی سرمایه اجتماعی در ساختار شهری مهم واقع شود. موضوع تولید، تقویت و توسعه فضای شهری مناسب، فعال، پویا و زنده به عنوان یکی از اهداف راهبردی ارتقای کیفیت محیط در محیط‌های مصنوع شهری همواره در صدر کار برنامه‌ریزان و طراحان شهری قرار دارد. اهمیت این موضوع اساساً به جهت نقش موثری است که این گونه فضاها در جامعه دارند و این مهم بارها از سوی بسیاری از دست‌اندرکاران مسائل شهری مانند (پاتریک گدس: ۱۹۱۵، گوردن کالن: ۱۹۵۹، کوین لینچ: ۱۹۶۱، لوئیس مامفورد: ۱۹۶۱، جین جیکوب: ۱۹۶۱، ادموند بیکن: ۱۹۷۳، راپاپورت: ۱۹۷۷ و ۱۹۷۸، ادوارد کروپات: ۱۹۸۵، کارولین فرانسواز: ۱۹۸۸، دیوید هربرت: ۱۹۸۱ و ۱۹۹۱، جان موننگمری: ۱۹۸۸، یان بتلی: ۱۹۹۹) مطرح شده است. کسانی که شهر و جامعه را مطالعه می‌کنند از دیرباز به فضای عمومی توجه داشته‌اند. به تازگی در علوم اجتماعی و انسانی علاقه به این موضوع رشد قابل توجهی داشته است. این امر تا حدودی به دلیل تحولات جاری در تحولات غربی است که در آن‌ها زوال عرصه عمومی مشاهده شده

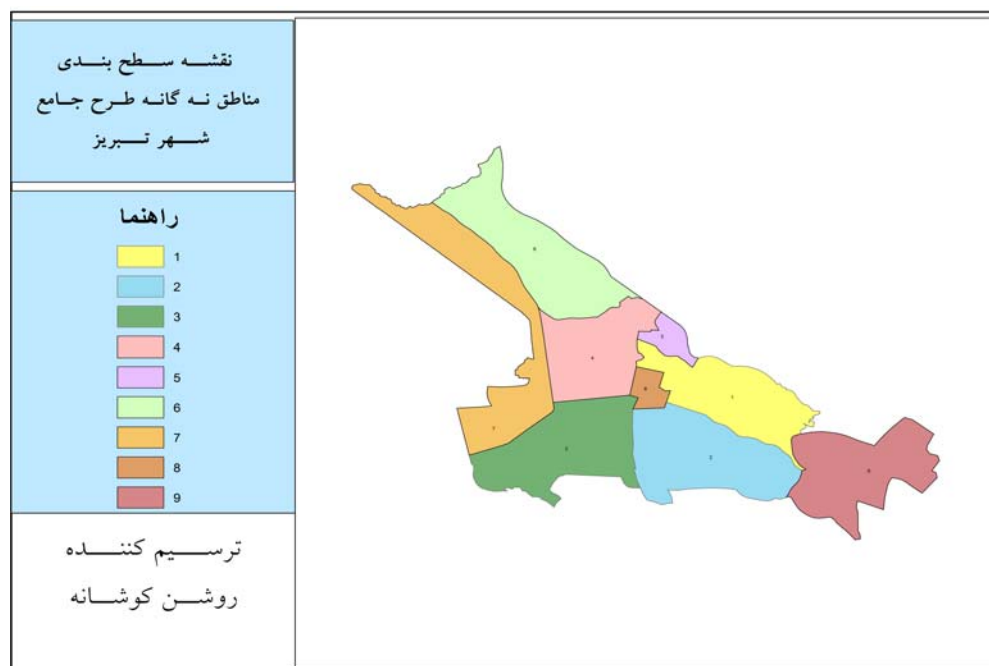

عمومی داخلی مانند موسسات عمومی نظیر کتابخانه‌ها، موزه‌ها، تالارهای شهری و ساختمان‌های مربوط به حمل و نقل عمومی نظیر ایستگاه‌های قطار و اتوبوس و فرودگاه‌ها. شبه فضاهای عمومی داخلی و خارجی که پاره‌ای از فضاهایی که به طور قانونی خصوصی هستند نظیر پردیس‌های دانشگاهی، زمین‌های ورزشی، رستوران‌ها، سینماها و مراکز خرید را می‌توان به عنوان بخشی از عرصه عمومی تلقی کرد. در دیگر تقسیم بندی می‌توان فضاهای عمومی شهری را به صورت فضاهای سخت و نرم نشان داد. فضاهای سخت که اصولاً با دیوارهای ساختمان‌های اطراف احاطه شده است و فضاهای نرم مانند پارک‌ها و میسرهای طبیعی و سبز که محصوریت و مرزهای مشخصی ندارند و تحت غلبه محیط طبیعی پیرامون هستند (صالحی، ۱۳۸۷: ۹۶).

این اساس حتی ابعاد کالبدی فضاهای شهری در روند اجتماع‌پذیری و میزان مقبولیت فضایی و توانمندی‌های محیطی تاثیر دارند و ریشه بسیاری از مسایل را بایستی در شاخص‌های کالبدی محیط شهری دانست. فضاهای شهری می‌بایست مردم را به ساختار خویش وارد کنند و شکل‌دهنده هویت‌های اجتماعی در بستر مشارکت‌سازی اجتماعی باشند که بی‌شک از این طریق است که امکان شکل‌گیری سرمایه اجتماعی در ساختارهای شهری میسر می‌شود (رفعیان و سیفایی، ۱۳۸۴: ۴).

۲-۴- گونه‌های فضاهای شهری

فضاهای عمومی خارجی قطعاتی که در بین ساختمان‌های خصوصی قرار می‌گیرند نظیر خیابان‌ها، میدین، پارک‌ها، بزرگراه‌ها، پارکینگ‌ها، فضاهای کناره رودخانه‌ها، دریاچه‌ها و کنار سواحل. فضاهای

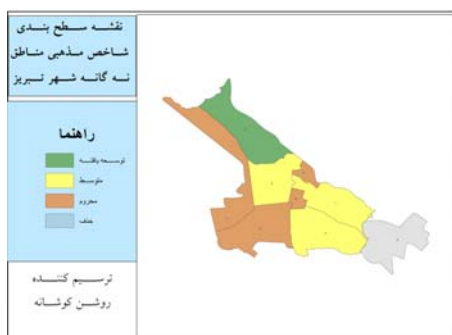

شکل ۱- نقشه تقسیم بندی مناطق نه گانه شهر تبریز ماخذ: طرح جامع شهر تبریز

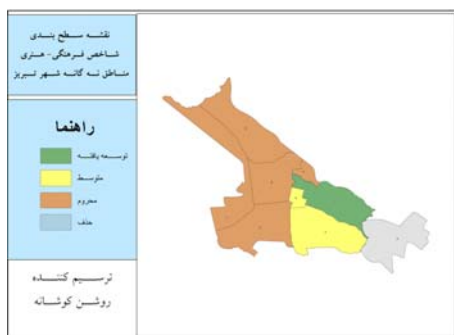
۳- تحلیل یافته‌ها

همچنان که شاخص‌ها و متغیرهای تحقیق در جدول یک معرفی و مشخص گردید در هر یک از مناطق نه‌گانه طرح جامع شهر تبریز به بررسی هر یک از موارد ذکر شده پرداخته می‌شود که به صورت جدول و توضیحات در هر منطقه بیان می‌گردد. در قسمت اول با استفاده از روش تاپسیس به رتبه بندی و سطح بندی مناطق با توجه به شاخص‌ها و متغیرهای تحقیق می‌پردازیم. با توجه به جداول ۲ و ۳ در کاربری آموزش عمومی منطقه هفت به عنوان رتبه اول از نظر توسعه یافتگی و منطقه نه شهری به عنوان منطقه محروم با ضریب پراکندگی ۱/۱۸ دارای اختلاف توسعه یافتگی بسیار زیاد معرفی می‌گردد. در کاربری آموزش عالی منطقه هشت به عنوان رتبه اول از نظر توسعه یافتگی و منطقه چهار شهری به عنوان منطقه محروم با ضریب پراکندگی ۱/۰۶ دارای اختلاف توسعه یافتگی بسیار زیاد معرفی می‌گردد. در کاربری اداری-انتظامی منطقه یک به عنوان رتبه اول از نظر توسعه یافتگی و منطقه هشت شهری به عنوان منطقه محروم با ضریب پراکندگی ۰/۳ دارای اختلاف توسعه یافتگی بسیار کم معرفی می‌گردد. در کاربری ورزشی منطقه دو به عنوان رتبه اول از نظر توسعه یافتگی و منطقه پنج شهری به عنوان منطقه محروم با ضریب پراکندگی ۰/۵۵ دارای اختلاف توسعه یافتگی زیاد معرفی می‌گردد. در کاربری درمانی منطقه دو به عنوان رتبه اول از نظر توسعه یافتگی و منطقه شش شهری به عنوان منطقه محروم با ضریب پراکندگی ۰/۶۱ دارای اختلاف توسعه یافتگی نسبتاً بسیار معرفی می‌گردد. در

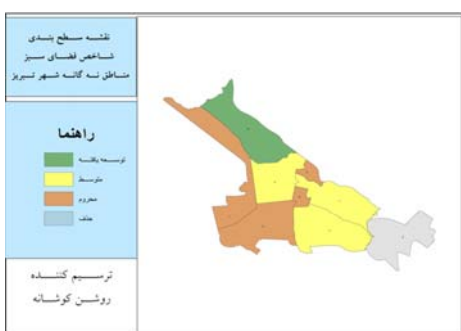
کاربری فرهنگی-هنری منطقه یک به عنوان رتبه اول از نظر توسعه یافتگی و منطقه هفت شهری به عنوان منطقه محروم با ضریب پراکندگی ۰/۶۳ دارای اختلاف توسعه یافتگی زیاد معرفی می‌گردد. در کاربری شبکه معابر منطقه یک به عنوان رتبه اول از نظر توسعه یافتگی و منطقه نه شهری به عنوان منطقه محروم با ضریب پراکندگی ۰/۵۸ دارای اختلاف توسعه یافتگی زیاد معرفی می‌گردد. در کاربری پارک و فضای سبز منطقه شش به عنوان رتبه اول از نظر توسعه یافتگی و منطقه هشت شهری به عنوان منطقه محروم با ضریب پراکندگی ۰/۴۴ دارای اختلاف توسعه یافتگی زیاد معرفی می‌گردد. در کاربری تاسیسات و تجهیزات شهری منطقه نه به عنوان رتبه اول از نظر توسعه یافتگی و منطقه شش شهری به عنوان منطقه محروم با ضریب پراکندگی ۰/۵۱ دارای اختلاف توسعه یافتگی زیاد معرفی می‌گردد. در کاربری مذهبی منطقه شش به عنوان رتبه اول از نظر توسعه یافتگی و منطقه هشت شهری به عنوان منطقه محروم با ضریب پراکندگی ۱/۱۴ دارای اختلاف توسعه یافتگی بسیار زیاد معرفی می‌گردد. در کاربری حمل و نقل و انبارداری منطقه هفت به عنوان رتبه اول از نظر توسعه یافتگی و منطقه شش شهری به عنوان منطقه محروم با ضریب پراکندگی ۱/۲۲ دارای اختلاف توسعه یافتگی بسیار زیاد معرفی می‌گردد. (جداول ۲ و ۳).

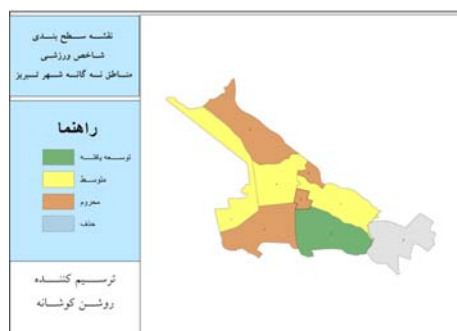
شکل ۲- نقشه شاخص مذهبی

شکل ۳- نقشه شاخص فرهنگی - هنری

شکل ۴- نقشه شاخص پارک و فضای سبز

شکل ۵- نقشه شاخص ورزشی

جدول ۲- رتبه بندی و سطح بندی مناطق توسعه یافته

شهر تبریز از نظر شاخص‌های یازده گانه

شاخص‌ها	مناطق توسعه یافته	میزان تاپسیس
آموزش عمومی	۷	۰/۷۸۳۸۰۴
آموزش عالی	۸	۰/۶۷۵۸۶۷
اداری - انتظامی	۱	۰/۵۱۷۳۰۲
ورزشی	۲	۰/۶۵۰۷۲۶
درمانی	۲	۰/۶۹۳۳۶۴
فرهنگی - هنری	۱	۰/۵۵۴۱۳۳
شبکه معابر	۱	۰/۵۶۶۴۳۱
پارک و فضای سبز	۶	۰/۵۴۰۹۵۹
تاسیسات و تجهیزات شهری	۹	۰/۵۱۶۸۵۳
مذهبی	۶	۰/۸۵۸۳۹۲
حمل و نقل و انبارداری	۷	۰/۸۲۲۴۸۲

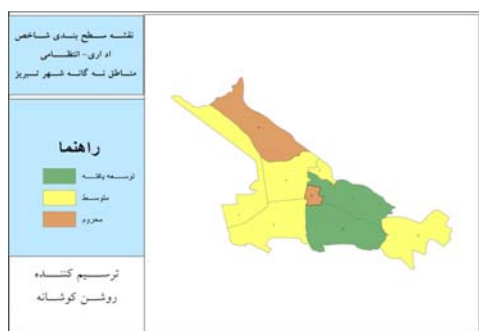
ماخذ: یافته‌های تحقیق

جدول ۳- رتبه بندی و سطح بندی مناطق محروم

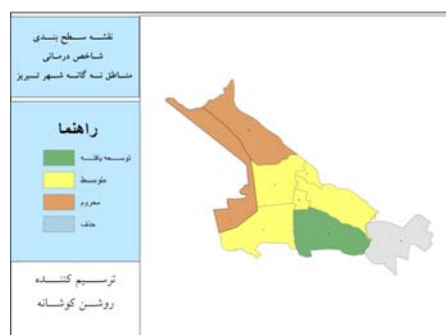
شهر تبریز از نظر شاخص‌های یازده گانه

شاخص‌ها	مناطق محروم	میزان تاپسیس
آموزش عمومی	۹	۰/۰۰۴۳۲۲
آموزش عالی	۴	۰/۰۰۰۳۸۲
اداری - انتظامی	۸	۰/۲۰۹۳۱۵
ورزشی	۵	۰/۰۷۴۵۱۵
درمانی	۶	۰/۰۸۱۱۵۲
فرهنگی - هنری	۷	۰/۰۵۰۶۲۷
شبکه معابر	۹	۰/۰۵۳۸۶۱
پارک و فضای سبز	۸	۰/۱۴۹۲۳۶
تاسیسات و تجهیزات شهری	۶	۰/۰۹۵۱۸۴
مذهبی	۸	۰/۰۴۳۵۴۷
حمل و نقل و انبارداری	۶	۰/۰۴۴۳۴۵

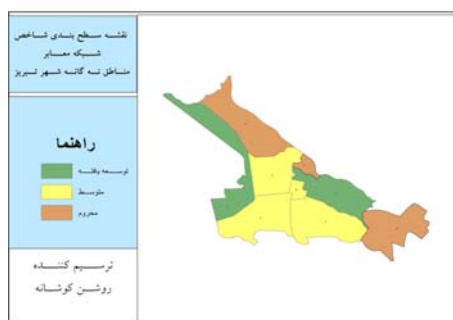
ماخذ: یافته‌های تحقیق

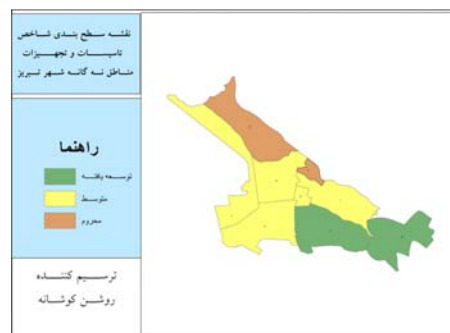
شکل ۱۰- نقشه شاخص اداری- انتظامی

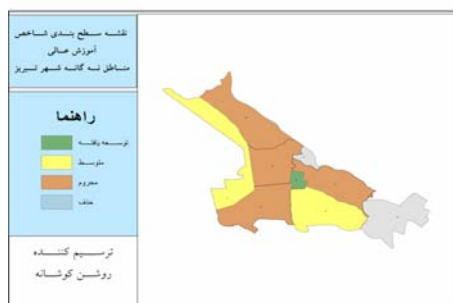
شکل ۶- نقشه شاخص درمانی

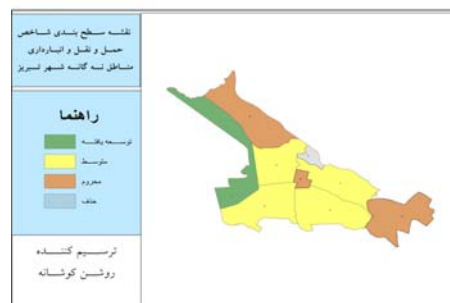
شکل ۱۱- نقشه شاخص شبکه معابر

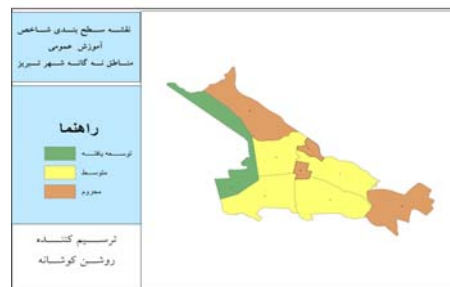
شکل ۷- نقشه شاخص تاسیسات و تجهیزات

شکل ۱۲- نقشه شاخص آموزش عالی

شکل ۸- نقشه شاخص حمل و نقل و انبارداری

شکل ۹- نقشه شاخص آموزش عمومی

جدول ۴- مازاد سطح و سرانه مناطق نه گانه شهر تبریز از نظر شاخص‌های یازده گانه

شاخص‌ها	منطقه	مساحت موجود (مترمربع)	مساحت لازم (مترمربع)	مازاد/کمبود فضا (مترمربع)	سرانه موجود (مترمربع)	سرانه استاندارد (مترمربع)	مازاد/کمبود سرانه (مترمربع)
آموزش عمومی	۶	۱۰۷۰۵۱	۸۶۵۱۰	+۲۰۵۴۱	۲/۷۳	۲/۲۱	+۰/۵۲
آموزش عالی	۸	۲۲۶۳۳۷	۵۳۲۹	+۲۲۱۰۰۸	۲۱/۲۴	۰/۵	+۲۰/۷۴
اداری - انتظامی	۷	۱۶۰۷۳۴	۵۳۳۲۳	+۱۰۷۴۱۱	۶/۶۳	۲/۲	+۴/۴۳
ورزشی	۸	۲۹۹۹۶	۲۱۳۱۶	+۸۸۶۰	۲/۸۱	۲	+۰/۸۱
درمانی	۲	۲۷۱۱۸۰	۶۲۵۹۵۲	-۳۵۴۷۷۲	۰/۸۶	۲	-۱/۱۴
فرهنگی - هنری	۸	۱۹۹۶۴	۵۳۲۹	+۱۴۶۳۵	۱/۸۷	۰/۵	+۱/۳۷
شبکه معابر	۸	۲۰۸۲۰۰۵	۲۰۳۴۶۱	+۱۸۷۸۵۴۴	۱۹۵/۳۴	۱۹/۰۹	+۱۷۶/۲۵
پارک و فضای سبز	۷	۳۰۳۵۸۴	۱۹۸۷۵۱	+۱۰۴۸۳۳	۱۲/۵۳	۸/۲	+۴/۳۳
تاسیسات و تجهیزات شهری	۸	۵۱۴۹۲	۱۳۸۵۵	+۳۷۶۳۷	۴/۸۳	۱/۳	+۳/۵۳
مذهبی	۶	۱۲۸۳۴۹	۱۹۵۷۲	+۱۰۸۷۷۷	۳/۲۸	۰/۵	+۲/۷۸
حمل و نقل و انبارداری	۷	۱۱۷۴۸۰۴	۹۳۸۰۱	+۱۰۸۱۰۰۳	۴۸/۴۶	۳/۸۷	+۴۴/۵۹

ماخذ: یافته‌های تحقیق

جدول ۵- کمبود سطح و سرانه مناطق نه گانه شهر تبریز از نظر شاخص‌های یازده گانه

شاخص‌ها	منطقه	مساحت موجود (مترمربع)	مساحت لازم (مترمربع)	مازاد/کمبود فضا (مترمربع)	سرانه موجود (مترمربع)	سرانه استاندارد (مترمربع)	مازاد/کمبود سرانه (مترمربع)
آموزش عمومی	۹	۳۶۲	۲۲۹۹۰	-۲۲۶۲۸	۰/۰۳	۲/۲۱	-۲/۱۸
آموزش عالی	۱	۲۴۳۰۶	۲۱۱۲۵۰	-۱۸۶۹۴۴	۰/۰۵	۰/۵	-۰/۴۵
اداری - انتظامی	۹	۶۰۰	۲۲۸۸۶	-۲۲۲۸۶	۰/۰۶	۲/۲	-۲/۱۴
ورزشی	۵	۱۲۶۰۱	۲۲۶۲۰۸	-۲۱۳۶۰۷	۰/۱۱	۲	-۱/۸۹
درمانی	۸	۴۶۱	۲۱۳۱۶	-۲۰۸۵۵	۰/۰۴	۲	-۱/۹۶
فرهنگی - هنری	۴	۱۱۵۷۱	۱۸۵۲۹۳	-۱۷۳۷۲۲	۰/۰۳	۰/۵	-۰/۴۷
شبکه معابر	۵	۱۳۳۸۲۷۸	۲۱۵۹۱۵۵	-۸۲۰۸۷۷	۱۱/۸۳	۱۹/۰۹	-۷/۲۶
پارک و فضای سبز	۶	۱۸۱۹۴	۳۲۰۹۸۹	-۳۰۲۷۹۵	۰/۴۶	۸/۲	-۷/۷۴
تاسیسات و تجهیزات شهری	۹	۲۰۲	۱۳۵۲۳	-۱۳۳۲۱	۰/۰۲	۱/۳	-۱/۲۸
مذهبی	۸	۵۲۵	۵۳۲۹	-۴۸۰۸	۰/۰۵	۰/۵	-۰/۴۵
حمل و نقل و انبارداری	۱	۶۰۹۰۷	۱۶۳۵۰۷۵	-۱۵۷۴۱۶۸	۰/۱۴	۳/۸۷	-۳/۷۳

ماخذ: یافته‌های تحقیق

جدول مورد بررسی قرار داده شده است. با توجه به جداول فوق ملاحظه می‌گردد که در منطقه هشت شهر تبریز کاربری آموزش عالی با مازاد ۲۰/۷۴ مترمربع برای هر نفر؛ در منطقه هشت شهر تبریز کاربری شبکه معابر با مازاد ۱۷۶/۲۵ مترمربع برای هر نفر؛ در منطقه

در قسمت دوم (جداول ۴ و ۵)، سطح و سرانه هر یک از مناطق نه گانه طرح جامع شهر تبریز را با توجه به اطلاعات وضع موجود در هر یک از طرح‌های تفصیلی مناطق و بدترین مناطق از لحاظ کمبود یا مازاد هر یک از کاربری‌های عمومی در دو

اجرای خوب و بهینه پروژه‌های شهری در نحوه استقرار کاربری‌های عمومی شهر تبریز و همچنین توزیع عادلانه آن‌ها در مناطق نه گانه شهر تبریز ضروری به نظر می‌رسد.

۵- پیشنهادها

در پایان ضمن ارزیابی و تحلیل فضاهای عمومی شهر تبریز با استفاده از مدل تاپسیس می‌توان چهار پیشنهاد کلی را برای بهبود و به تعادل رسیدن فضاهای عمومی شهر تبریز به صورت زیر بیان کرد:

- نظر به اینکه افزایش فزاینده جمعیت شهر تبریز طی چند دهه اخیر و همچنین عدم تعادل و تساوی فضاهای عمومی در مناطق نه گانه شهر تبریز به چشم می‌خورد مطالعه و بررسی تراکم جمعیت توسط سازمان‌های مربوطه مخصوصاً شهرداری شهر تبریز در مناطق نه گانه و تدوین روش‌هایی که منجر به تناسب فضاهای عمومی با جمعیت همان منطقه شود، ضرورت می‌یابد.

- با توجه به کمبود فضاهای عمومی شهر تبریز در اکثر شاخص‌های معرفی شده لزوم ایجاد فضاهای لازم در هر یک از مناطقی که به نسبت شاخص‌ها دچار کمبود فضاهای عمومی مربوطه هستند ضروری به نظر می‌رسد. بطور مثال احداث پارکینگ در خیابان هفده شهریور قدیم ضروری است.

- ترافیک شهری یکی از معضلاتی است که در اکثر شهرها مشاهده می‌شود در شهر تبریز مخصوصاً در اطراف مرکز شهر و بافت قدیم شاهد ترافیک سنگین در اوقات روز می‌باشیم. چنین به نظر می‌رسد که اگر توزیع فضاهای عمومی بطور صحیح انجام گیرد اهالی

هفت شهر تبریز کاربری حمل و نقل و انبارداری با مازاد ۴۴/۵۹ مترمربع برای هر نفر و در منطقه پنج شهر تبریز کاربری شبکه معابر با کمبود ۷/۲۶ مترمربع برای هر نفر؛ در منطقه شش شهر تبریز کاربری پارک و فضای سبز با کمبود ۷/۷۴ مترمربع برای هر نفر دارای بیشترین و کمترین میزان فضای لازم در هر یک از مناطق مذکور است.

۴- نتیجه‌گیری

امروزه نگاه به فضاهای عمومی شهری به عنوان یک ضرورت اساسی در برنامه ریزی‌های توسعه شهری حکایت از باز تولید این فضاها در تقویت وجهه کالبدی - اجتماعی شهر دارد. فضاهای عمومی شهری از عناصر مهم یک شهر هستند که از گذشته در سکونت‌های شهری به عنوان عرصه ارتباطات فیزیکی و اجتماعی مورد توجه قرار گرفته است. بطور کلی شهروندان نیازمند فضاهایی هستند که به نیازهای خود پاسخ دهند. امروزه توجه چندانی به این فضاهای عمومی نمی‌شود و در ایجاد و یا ساماندهی این فضاها دچار مشکل هستیم. با توجه به اهداف پژوهش حاضر و همچنین نتایج آن مشاهده گردید که در بین مناطق شهر تبریز عدم تعادل فیزیکی و نابرابری‌های توسعه یافتگی از نظر شاخص‌های مختلف ذکر شده وجود دارد که فرضیات تحقیق نیز با توجه نتایج که بصورت جداول و نقشه‌های مناطق شهر تبریز که برای هر یک از شاخص‌های تحقیق مورد ارزیابی قرار گرفته بود به اثبات رسید. بنابراین از نتایج بدست آمده چنین بر می‌آید که برای توسعه و گسترش شهر تبریز در دهه‌های بعد نیاز مبرم در درست تصمیم‌گیری و

شهری و ناحیه ای، چاپ دوم، انتشارات علم نوین.

رفیعیان، مجتبی و سیفایی، مهسا، (۱۳۸۴)، فضاهای عمومی شهری، بازنگری و ارزیابی کیفی، نشریه هنرهای زیبا، شماره ۲۳، پاییز ۱۳۸۴.

زیستا، مهندسین مشاور، (۱۳۸۳)، طرح مجموعه شهری، بخش اول، قسمت سوم، سازمان راه و شهرسازی استان آذربایجان شرقی.

زیستا، مهندسین مشاور، (۱۳۸۵)، طرح تفصیلی شهر تبریز، سازمان راه و شهرسازی استان آذربایجان شرقی.

صالحی، اسماعیل، (۱۳۸۷)، ویژگی‌های محیطی فضاهای شهری امن، تهران، مرکز مطالعات و تحقیقات شهرسازی و معماری ایران.

عرصه، مهندسین مشاور، (۱۳۷۳)، طرح جامع تبریز، سازمان راه و شهرسازی استان آذربایجان شرقی.

عرصه، مهندسین مشاور، (۱۳۷۳)، طرح توسعه و عمران و حوزه نفوذ تبریز، سازمان راه و شهرسازی استان آذربایجان شرقی.

عظیمی، نورالدین و همکاران، (۱۳۸۹)، جایگاه فضاهای عمومی در شهرسازی معاصر با تاکید بر شهرسازی ایران، دومین کنفرانس برنامه ریزی و مدیریت شهری.

مدنی پور، علی، (۱۳۷۹)، طراحی فضای شهری، ترجمه فرهاد مرتضایی، تهران، شرکت پردازش و برنامه ریزی شهری.

منطقه‌ای که بخاطر نبود یا شلوغی فضایی مربوطه از منطقه‌ای به منطقه دیگر سفر می‌کند، بطور منطقی کاهش می‌یابد.

- استفاده بهینه از فضاهای شهری نیز یکی از موضوعات مهم در شهر تبریز است. در کاربری شبکه معابر شهر تبریز دچار معضلاتی است، بطور مثال میدان آذربایجان در منطقه شش شهری که یکی از میادین مهم و ارتباط دهنده داخل و خارج شهر است دارای مشکل جدی است بطوری که بعلت طراحی نادرست و عدم استفاده بهینه از آن فضا شاهد تصادفات زیادی در آن مسیر هستیم. در ضمن اکثر مسافرانی که از آن قسمت وارد شهر می‌شوند بعلت نبود تابلو و علائم لازم مسیرهای خود را پیدا نمی‌کنند که قابل توجه مسئولان و برنامه ریزان محترم شهری است.

منابع

بیکن، ادموند، (۱۳۷۶)، طراحی شهرها، ترجمه فرزانه طاهری، تهران، مرکز مطالعات و تحقیقات شهرسازی و معماری ایران.

تولایی، نوین، (۱۳۷۲)، فضای شهری و روابط اجتماعی و فرهنگی، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشکده هنرهای زیبا، دانشگاه تهران.

حافظ نیا، محمدرضا، (۱۳۸۹)، مقدمه بر روش تحقیق در علوم انسانی، انتشارات سمت، چاپ هفدهم، مرکز تحقیق و توسعه علوم انسانی.

حکمت نیا، حسن - موسوی، میر نجف، (۱۳۹۰)، کاربرد مدل در جغرافیا با تاکید بر برنامه ریزی

حبیبی، سید محسن، (۱۳۷۵)، از شار تا شهر،
انتشارات دانشگاه تهران.

Calthorpe, P. (1993). *The next American Metropolis*, Princeton Architectural Press, Dissent 479- 485.

Madanipour, A. (1992). *Design of Urban Space: An Inquiry into a Socio- Spatial Process*, Wiley, West Sussex.

Rogers, W. (2003). *The Excellent City Park System*, In *What Makes it Great and how to Get There*, (ed) P Harnik. The Trust for Public Land, Pub, Washington, DC.

Goodmann, W. (1968). *Principles and Practice of Urban Planning*, International City Managers Association, Washington.

نوربرگ شولتز، کریستیان، (۱۳۵۴)، هستی، فضا
و معماری، ترجمه محمدحسن حافظی، انتشارات
دانشگاه تهران.

وزین، غلامرضا، (۱۳۸۴)، ساماندهی شهری: تکنیک
شهری، مجموعه مباحثی در زمینه برنامه ریزی و
طراحی شهری، چاپ دوم، انتشارات نشر
درخشش.

هاروی، دیوید، (۱۳۷۶)، عدالت اجتماعی و شهر،
ترجمه فرخ حسامیان و محمدرضا حائزی، تهران،
شرکت پردازش و برنامه ریزی شهری.